

Araştırma-İnceleme

ANTIÖKHEİA AD MAEANDRUM ANTİK KENTİ

R. Haluk SÖNER¹

Öz: Morsynos (Dandalaz) Nehri'nin Maiandros (Menderes) Nehri'ne karıştığı noktada yer alan Antiokheia ad Maeandrum Antik Kenti bölgede bulunan en az araştırılmış antik kentlerden biridir. Antiokheia kurulduğu alan itibarıyla Ephesos'tan başlayan Büyük Doğu Ticaret Yolu veya bazı araştırmacıların adlandırdığı biçimde Güney Yolu ve Maiandros (Menderes) Nehri üzerinde Ticaret Yolu'nun geçtiği köprüyü kontrol altında tutmaktadır. Kent; aynı şekilde Maiandros (Menderes) Ovası'nı Aphrodisias üzerinden Tabae (Tavas) Ovası'na bağlayan tali yolunda ana yolla buluştuğu noktayı kontrol etmektedir. Son yıllarda kenti direkt olarak konu almayan projeler kapsamında yapılmış olan kısa süreli iki yüzey araştırması sayılmazsa kent üzerine yapılan sistemli arkeolojik çalışmaların olmaması nedeniyle kent tarihi hakkındaki bilgiler antik kaynaklara, nümizmatik ve epigrafik verilerle Ortaçağ kronikçilerinin verdiği sınırlı bilgilere dayanmaktadır. Bununla beraber Stadion olduğu anlaşılan yapı kalıntılarının yanı sıra işlevleri hala anlaşılammış olan diğer duvar kalıntıları da burada önemli bir Roma kentinin bulunduğunu gösterir. Kentin Bizans Dönemi'ne ait bilgiler daha fazla olup, en önemli yapı kalıntısı iskan edilmiş bölgeyi çevreleyen sur duvarlarıdır. M.S. 7. Yüzyılın erken dönemlerinden M.S. 13. yüzyılın sonuna kadar dört değişik inşa karakteri barındıran sur duvarları günümüzde de arazide görülen en önemli yapı kalıntısıdır. Bununla beraber kent alanı içinde yapılacak kapsamlı bir arkeolojik çalışmanın gerek kent gerekse bölge tarihiyle ilgili önemli sonuçlar vereceği açıktır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi sırasında Selçuklular ve Bizans Devleti arasında yapılmış üç büyük ve en önemli savaşın sonuncusu olan Antiokheia Savaşı (1211) yine bu kentin teritoryumu içinde gerçekleşmiştir.

Anahtar Sözcükler: Antiokheia, Antiokheia ad Maeandrum, Morsynos, Maiandros.

THE ANCIENT CITY OF ANTIOCH ON THE MAEANDER

Abstract: The Ancient city of Antiochon the Maeander which was situated at the confluence of the Morsynos (Dandalaz) river and the Maiandros (Menderes) river is one of the least studied ancient city of the

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.
haluksoner@live.it

region. Antioch controls the Great Eastern Trade Road as the so-called Southern Road by some scholars and the bridge over the Maeander River which was passing by the Trade Road. The city also controls the junction of the main road and the side road which connects Maeander Valley with Tabae Valley passing through Aphrodisias. Because of the lack of systematical archeological studies, the information about the history of the ancient city is based on numismatic, epigraphic evidences and the data provided by medieval chroniclers. Nonetheless, the surface remains like stadion which shows the function of the building and also the other wall remains whose function is couldn't understood yet demonstrates the existence of an important Roman city in this area. The information about the city from Byzantine Period is much more than the other periods thus the most important structures of the city are defense walls surrounding inhabited area. These walls which are still the most important structures on the land consist four different construction periods from the early 7th century A.D. to the end of 13th century A.D. The last of the three largest and the most important battles, Antioch War (1211) between Seljuks and the Byzantine Empire, during the Turkish settlement in Anatolia was happened in the territory of the city.

Keywords: Antioch, Antioch on the Maeander, Morsynos, Maeander.

Giriş

Maiandros (Menderes) Vadisi'ndeki komşuları olan Tripolis ve Nysa gibi önemli kentlerle beraber Morsynos (Dandalaz) Vadisi'ni paylaştığı Aphrodisias'ın gölgesinde kalmış olan Antiokheia ad Maeandrum kenti bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kent, Maiandros (Menderes) Vadisi'ndeki kentler arasında, en önemli stratejik konuma sahip olanlardan biridir. Olasılıkla Hellenistik Devir'de kurulmuş olan kentte özellikle yüzeyde görülen kalıntılardan da anlaşılabilceği üzere Geç Roma'dan Bizans Dönemi'ne geçişte ve sonrasında da Bizans-Türk ilişkileri üzerine önemli bir bilgi kaynağı olabilme ihtimaline rağmen geçmiş yüzyılların büyük araştırmacılarının/seyyahlarının pek fazla ilgisini çekmediği gibi günümüzün modern arkeolojik çalışmalarının konuları içinde de yer almaz. Bu çalışmanın amacı Antiokheia üzerine ileride yapılması planlanan yüzey araştırması ve arkeolojik kazılardan önce kent hakkındaki kaynakların toplu olarak bilim dünyasına sunulmasıdır.

1. Kentin Yeri ve Ulaşımı

Antiokheia kenti Morsynos (Dandalaz) Nehri'nin Maiandros (Menderes) Nehri'ne karıştığı noktada, Maiandros Nehri'nin güney kıyısında, Nazilli'nin yaklaşık 20 km. doğusunda yer alan Başaran Köyü'nün hemen doğusunda bulunan ve denizden yüksekliği 167 m. olan bir tepe üzerine (Asartepe-Azmaç Mevkii) (Lev.1) kurulmuştur². Antik kente Aydın-Denizli karayolu üzerinde

---

²Koordinatları (Enlem ve Boylam): 37°52'23"K 28°32'57"D'dir. Şehir; Morsynos (Dandalaz) Vadisi'nin, Maiandros (Menderes) Vadisi'yle buluştuğu noktaya hakim bir tepe üzerinde kurulmuştur. Antiokheia kentinin girişine hakim olduğu Morsynos (Dandalaz) Vadisi, Maiandros

bulunan Kuyucak'ı geçtikten hemen sonra sağda görülen Karacasu-Tavas yolu üzerinde yer alan Başaran Köyü'nün içinden gidilir (Umar, 1999, s. 336).

2. Kentin Adı, Antik Anlatımlardaki Yeri ve Sahip Olduğu Topraklar

M.S. 6. yüzyılda yaşamış antik yazar Stephanos Byzantios kentin adını *Pythopolis* olarak anıldığını söylemektedir (Magie, 1950, s. 989). Stephanos'un *Pythopolis* adını daha önce *Nysa* için kullandığının bilinmesi, bu bilgi üzerinde kuşku yaratmaktadır (Magie, 1950, s. 988-989; Cohen, 1995, s.251). Stephanos ayrıca; kentin adının Antiokhos'un, adı Antiokhis olan annesine izafeten konulduğunu söylemektedir ki, aynı bilgiyi *Laodikeia ad Maeandrum* için de tekrarlamaktadır (Magie, 1950, s. 989). Bu da yanlış bir bilgidir. Çünkü ne I. Antiokhos'un ne de III. Antiokhos'un annesinin adı Antiokhis'tir³.

M.S. II. yüzyılın birinci yarısında yaşamış olan Ptolemaios kentten *προσ Μαϊανδρῶ* (Maiandros üzerinde, kıyısında) olarak bahsetmektedir (Ptol., V 2, 15.). Imhoof-Blumer tarafından yayımlanan bir sikkenin üzerinde *Αντιοχεῶν τῶν προσ τῷ [Μαϊανδρῶ] προσ Μαϊανδρῶ* (Maiandros üzerinde, kıyısındaki Antiokheia) lejantı okunmaktadır (KM, 108, n.1.; Magie, 1950, 988). M. Ö. 59-M. S. 17 yılları arasında yaşamış antik yazar Livius, Anadolu'da bir sefer gerçekleştiren Asia Konsül'ü Manlius Vulso'nun M.Ö. 189 yılında ordularını Antiokheia üzerinden Dordiateikhos ve Tabae'ye götürürken geçtiği yolu anlatırken kent için *Antiochiam super Maeandrum* (Maiandros üzerinde...) tabirini kullanmıştır (Magie, 1950, s. 989 göre; Liv. XXXVIII 13, 4). M. Ö. 64-M. S. 24 yılları arasında yaşamış antik yazar Strabon ise kentin konumunu *ἐπι Μαϊανδρῶσ* olarak vermektedir.

Şehrin etrafında sahip olduğu siyasi sınırı veya *synoikismos*⁴ sonrası elde ettiği arazi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bununla beraber; yaklaşık İ.Ö. 165 yıllarından olan "Samos Dekreti"nde⁵ Antiokheia ile toprağı Antiokheia tarafından ele geçirilen komşu bir yerleşim arasında yapılan anlaşmayı içeren yedi satırlık bir bölümün mevcuttur (Cohen, 1995, 251). Strabon, M.Ö. I.yüzyılda şehrin arazi durumu hakkında bilgi verip, kentin Maiandros Nehri'nin iki tarafında da hatırı sayılır bir toprağı olduğunu belirtirken şehrin sahip olduğu topraklar hakkında da bir ipucu vermektedir (Str. XIII. 4. 15.).

3. Kentin Tarişesi

Plinius'a göre şehir Symmathios ve Kranaos adlı iki yerleşmenin *synoikismos*'undan yani birleşmesinden ortaya çıkmıştır (Plin.,HN 5. 108.

(Menderes) Vadisi'ne açılan en doğudaki ve en küçük vadidir. Vadi; doğudan yüksekliğı 2100 m olan Babadağ (Salbakos) ve bunun kuzeybatı uzantısı olan Çubuk Dağı, kuzeybatıdan Karıncalı Dağı tarafından kuşatılmaktadır. Vadinin güneykısı ise, Avdan Dağı tarafından Tavas Platosu'ndan ayrılmaktadır. Kabaca tarifle, dörtgen bir vadidir ve çevresinde bulunan dağ kuşaklarının sıkıştırması sonucu oluşmuştur.

³Antiokhos I'in annesinin adı Apama; Antiokhos III'un annesinin adıysa Laodike'dir.

⁴İki veya daha fazla sayıda yerleşmenin tek bir kent adı altında toplanması.

⁵Kanun metni

“*Antiochia ubi fuere Symmatheos et Cranaos oppida*”). Antiokheia’den bir bronz sikke (SNG 2421) üzerinde bulunan Κραναοσ Αvτιοχρεων yazısı ve olasılıkla Kranaos’un efsanevi kahramanını temsil eden bir insan figürü Plinius’u doğrular niteliktedir (Cohen, 1995, s. 251).

Kentin Hellenistik Dönem öncesi tarihi veya Hellenistik Dönem’de var olup olmadığı konusunda elimizde Plinius’un yukarıda verilmiş cümlesinden ve nümizmatik kanıtların dışında herhangi bir yazılı kaynak ve arkeolojik veri mevcut değildir. Barnes ve Whittow Antik Kentin Akropol kısmında gördükleri büyük mermer blokları Hellenistik Dönem’e ait olan bir yapıya veya bu alanda Roma Dönemi’nde bir tapınağın varlığına bağlamışlardır (1998, s. 17).

Kentin kuruluşuyla ilgili olarak Samos Dekretinde (Kanun metni) de şehrin adı geçmektedir (Habicht, 1957, s. 242-52; Cohen, 1995, s. 251). Bu dekrette Samoslular ile Antiokheialılar’ın *syngeneia*, yani akraba olduklarından söz edilmektedir. Buna göre Cohen, kesin olmamakla birlikte Antiokheia kentinin Samoslular tarafından kolonize edilmiş olabileceğini belirtir (Habicht 1957, s. 152-274; nakleden Cohen, 1995, s. 251).

Kent, Stephanos Byzantios’un anlatımına göre “Seleukos’un oğlu Antiokhos” tarafından kurulmuştur (Stephanos Byzantios, s. v. Antiokheia). Bu bilgi Cohen’in de kaydettiği gibi doğru olmakla beraber (1995, s. 250; Bean, 1976, s. 61) hem I. Antiokhos Soter’e (M.Ö. 281-261) hem de III. Antiokhos’a (M.Ö. 223-187) uymaktadır (Cohen, 1995, s. 252). Cohen, İ.Ö. III. yy’ın son çeyreğinde Karia’nın Seleukos Hanedanı’nın hâkimiyetinden çıkmak üzere olduğunu belirtir (Cohen 1995, s. 252). Bunun için, şehrin kurucusu büyük olasılıkla I. Antiokhos olarak kabul edilmelidir (Laumonier, 1958, s. 471.; Cohen, 1978, s. 14.; Mastrocinque, 1979, s. 77.; Cohen, 1995, s. 250-251; Barnes ve Whittow, 1998, s. 17). Bu kral, Anadolu’da özellikle Karia’da⁶ birçok koloni kurmuştur. Bean ve Magie’ye (Bean, 1976, s. 61; Magie, 1950, s. 988-989) göre ise, şehrin kurucusu III. Antiokhos’tur (Bu konunun ayrıntılı biçimde tartışması için bkz: Cohen 1995, s. 251.).

Ramsay’ın (1890, Karia Levhası) vermiş olduğu tabloya göre kent, Khalkedon Konseyi’nde (M.S. 451) temsil edilmiştir. Hierokles’in Bizans Coğrafyası için önemli bir kaynak olan Συνέκδημος adlı eserinde (Ramsay, 1890, Karia Levhası) kent yer almaktadır. Piskoposluk listeleri olan *Notitie Episcopatum*’un (Ramsay, 1890, s.89’dan naklen) M.S. 806-815/30 arasına tarihlenen *Notitie VIII*; IX ve M.S. 850’den önceye verilen *Notitia I* ile 1100/1200 arasına tarihlenen *Notitie III*, X ve XIII’de de verilmiştir (Ramsay 1890, Karia Levhası). Aynı şekilde 12. ve 13. Yüzyıl yazılı kaynaklarında kente ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kaynaklardan birisi; İkinci Haçlı Seferi’yle ilgili olan Odo de Deuil’in kroniğidir (Thonemann, 2011, s. 7 göre; Odo de

---

⁶I. Antiokhos’a bağlanan Karia kentleri: Nysa, Tralleis, Stratonikeia ve olasılıkla Alabanda Antiokheia’dır. I. Antiokhos’un koloni faaliyetleri için (bkz. Magie, 1950, 128; Habicht, 1957, 247; Cohen, 1978; Cohen, 1995).

Deuil (Ed.) Waquet, 1949,s. 64–6). Odo'ya göre şehir 1147 yılında haçlıların düşmanlarına yani Türklere karşı bir sığınak vazifesi görmüştür. Antiokheia kenti bu dönemdeki Türk-Bizans ilişkileri açısından özellikle ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Antiokheia'nın bir Bizans Kalesi olarak Türklere düşman, Haçlılara dost olması gerekmektedir Türklerin buraya sığındığı görülmektedir. Türk birliklerinin rahatça *düşman* olması gereken bir kente sığınmasında bu dönemde resmi bir biçimde ifade edilmemekle birlikte Bizans Dünyası'nın gerek halk gerekse devlet katında dile getirilen, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos zamanında zirve yapan Latin karşıtı görüşlerin etkisi açıkça görülmektedir.

Bölgesel olarak düşünülürse şehir ve civarında yaşayan insanlar için resmi devlet politikalarından çok daha önemli olan ve Thonemann tarafından açıklanan “düşmanla savaştan beraber yaşam pratiği” de bu olayda açıkça görülmektedir (2011, s. 9). Bu da Türklerin bu kente kolayca sığınma nedenini açıklamaktadır. Yine De Deuil'in ilettiğine göre kent, kuşatıp yağma edilmeye değmeyecek kadar "*civitatula*" yani küçük bir kenttir. (Barnes ve Whittow, 1998, s. 17). 1176 yılından sonra Antiokheia yakınlarındaki köprü⁷ üzerinde Türk ve Bizans kuvvetleri arasında bir çatışma olmuştur⁸. 1177 yılında şehir Türkler tarafından yağmalanmıştır. 1197 yılı başlarında Keyhüsrev kenti kuşatmış ama alamamıştır⁹. 1205 yılında Lykos (Çürüksu) Vadisi içindeki önemli Bizans kentleri Laodikeia ve Khonai'ya Bizans Devleti'ne karşı asi durumda bulunan Manuel Maurozomes tarafından el konulması sonucunda kent Maiandros (Maeander) Themasi'nin¹⁰ başkenti olmuştur (Thonemann, 2011, s. 5). 1211 yılında Keyhüsrev'le Nikea Rum İmparatorluğu'nun başı olan Laskaris arasında Antiokheia yakınlarında yapılan savaşta Keyhüsrev öldürülmüştür (Antiokheia Savaşı için bkz: Ayönü, 2015, s. 1-12; Eren, 1971, s. 593-598). Aynı yıl Antiokheia'nın doğusundan geçen Selçuklu-Nikea Rum İmparatorluğu sınırı tespit edilmiş ve bu da bölgede Paleologoslar'a kadar devam edecek bir *de facto* barışın başlamasına yol açmıştır. Yine bu döneme kadar Nikea Rum İmparatorluğu'nun en büyük sınır üssü Antiokheia olmuştur (Cahen, 2000, s. 66-67). Şehir 13. yüzyılın sonlarına doğru Türklerin eline düşmüştür.

⁷ Roma Dönemi köprüsü, bölgede Menderes'in geçilebileceği tek geçit izlenimini vermektedir. Büyük bir ihtimalle köprü burada olmalıydı. Geç dönemdeki Demirtaş köprüsü de burada kurulmuştur. Ayrıntı için bkz: Dinç, 2011

⁸(Nicetas Chon. 251-254.) Antiokheia yakınlarındaki köprüden geçmek isteyen bir grup Türk savaşçısı pusuya düşürülmüş ve başarılarındaki Atabeğ öldürülmüştür.

⁹(Cahen 2000, s. 60) Mısır'dan Bizans İmparatoru'na hediye yollanan atlara el koymuş, İmparator III. Alexios'ta buna mukabil Konstatinopolis'te bulunan ve Konya'dan gelen Müslüman tüccarların mallarına el koymuştur. Bu, Keyhüsrev'in Geyre ve Dandalaz Vadisi'ne saldırmasına yol açmış, Burgulu'ya girmeden önce Antiokheia'yı kuşatmıştır. Khoniates'e göre şehrin içinde kutlanan düğün şenliklerinden gelen gürültü Sultan Keyhüsrev'e içeride büyük bir garnizon olduğu havasını verdiği için olası bir kuşatmadan kurtulmuştur.

¹⁰Thema: M. S. 7. yy.dan itibaren Bizans İmparatorluğu'nun ana yerel idare birimine verilen addır. *Thema* hem bir askeri bölgedir hem de sivil yöresel idari birimleridir.

4. Araştırma Tarihçesi

Antiokheia Antik kenti 18. ve 19. yüzyıl seyyahları ve bu dönemde Anadolu'ya gelen epigraflar tarafından ziyaret edilmiştir.

Chandler; 1775 yılında yayınladığı kitabında Antiokheia üzerinden geçen karayolunun bu bölge ve özellikle de Tralleis çevresine yapılan Türk akınlının kentin coğrafi konumu ve depremlere karşı açık bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Ayrıca bu kaynaktan Antiokheia'nın kendi adını taşıyan incirinden de bahsedilmektedir (Chandler, 1775, s. 260, s. 262, s. 268).

Antiokheia ve kentin Bölge'yle bağlantısı 1824 yılında basılan Leake'nin seyahat notlarında yer almaktadır. Söz konusu notlarda antik kentin coğrafi konumu verilmektedir. Bunun yanı sıra, Morsynos Nehri üzerindeki antik köprüden ve bu köprü üzerinden geçerek Karoura ve Laodikeia'ya doğru gitmekte olan, Ephesus'tan başlayıp Mazuka'ya giden "Büyük Doğu Yolu"ndan da bahsetmektedir (Leake, 1824, s. 249) (Bu yol ve köprüünün konumu için bkz. Dinç, 2011).

1838 yılının 6 Mart günü buradan geçmiş olan Sir Charles Fellows'un 1841 yılında yayınladığı günlüğünde Antiokheia'da bulunmaktadır. Fellows bu eserinde şehirle ilgili bilgi vermemekle beraber kentte bulmuş olduğu bir sütun parçası üzerinde dört satırlık Grekçe yazıtı kopya etmiş ve Antiokheia üzerinden Aphrodisias'a nasıl ulaştığını ayrıntılarıyla aktarmıştır (1841, s. 26-27).

Bir başka araştırmacı ise, bu bölgeyi 1842 yılında ziyaret eden ve kentin yapıları hakkında sınırlı olsa da bilgi veren W. J. Hamilton'dur. Hamilton yüzeyde gördüğü yapı kalıntıları hakkında özellikle; Sur duvarlarıyla Stadium hakkında inşa yönü ve planı gibi hususlarda önemli bilgiler vermiştir (1842, s. 529).

1890 yılında içinde W. M. Ramsay tarafından kentin kuruluşuyla ilgili bilgilerin yer aldığı bir yayın yapılmıştır (1890, s. 85).

1897'de J. G. C. Anderson (1897, s. 396-424) ve 1900 yılında W.E. Paton (1900, s. 57-80) içinde bölge kentlerine ve dolayısıyla Antiokheia'ya ait bilgilerin olduğu yayınlar yapmışlardır (Dinç, 2011, s. 112).

R. Duyuran, 1954'de kentle ilgili olarak genel yerleşim yeri ve kısa tarihçesinden bahsederken "Akropolis'in Büyük Menderes'e bakan eteğindeki Stadion ile bazı sur parçalarından başka toprak üzerinde görülecek eserler olmadığını; Dandalaz Çayı'nın Akropolis eteğindeki bir yapıyı çökertmesi neticesinde suya düşen iki genç kadın heykeli ile Akropolis'in doğusunda bulunan Sidemera tipi lahit parçasının İzmir Müzesi'ne taşındığını" belirtmektedir (Aktaran Dinç, 2011, s. 112).

Son zamanlarda yapılmış olan iki yüzey çalışması bugüne kadar kentte yapılmış en kapsamlı faaliyetlerdir. Bunlar Smith ve Ratte' başkanlığında Aphrodisias kazı ekibi tarafından yapılarak 1996 yılında yayınlanan yüzey araştırmasıyla (1996), Barnes ve Whittow'un Menderes Vadisi'ndeki Ortaçağ Kaleleri'ni konu

alan ve 1998 yılında kısmen ön rapor biçiminde yayınlanan araştırmalarıdır (1998).

5. Kalıntılar

Şehrin kapladığı alan; Roma İmparatorluk Devri'nde yaklaşık 60-70 hektar arasındır¹¹. Bu 60-70 hektarlık bölümün 11.4'ü Geç Bizans Dönemi savunma duvarlarıyla çevrilmiş olan şehrin Akropol'ünü kaplayan bölümdür. Bugün yüzeyde görülen kalıntılar; şehrin Bizans Dönemleri'nde, özellikle Geç Bizans Dönemi'nde kapladığı alan konusunda fikir vermektedir (Lev. 2).

Şehir, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kuzeyde Asarlık Tepesi'nin ovaya ulaştığı noktada bulunan ve olasılıkla tiyatronun olduğu alan ve Stadion'dan, güneyde Hafsa Hatun Türbesi'nin batısına düşen Nekropol alanına uzanmaktadır. Aynı şekilde kent, batıda, şehrin akropolü durumunda olan ve Geç Bizans-Bizans Dönemi binalarıyla kaplanmış alandan, doğuda nekropol alanının doğusunda yer alan Roma Dönemi taş ocağına kadar olan bir alanı kaplamaktadır (Lev.4) (Barnes ve Whittow, 1998, s. 17).

Yine Smith ve Ratte'nin yaptıkları çalışma (1996, s. 24); Bizans Dönemi Kenti'nin, Geç Antik Dönem'in başından itibaren Roma Dönemi Antiokheia'sının üzerinde, tepenin kuzey eteklerinde ve Menderes Vadisi düzlüğünde yer aldığını göstermektedir. Tepe'de herhangi bir erken dönem kalıntısının olmaması böyle bir düşüncenin oluşmasına yol açmıştır.

5.1. Mimari Kalıntılar

5.1.1 Surlar

Roma yerleşiminin olduğu ovaya bakan tepe üzerinde uzunluğu yaklaşık 1.5 km. olan ve değişik inşa evreleri gösteren sur duvarları bulunmaktadır (Lev. 3). Bu duvarlar dört değişik evreye ayrılmışlardır (Sur duvarları için bkz: Barnes ve Whittow, 1998, s. 17-18):

1. Evre olarak gösterilen bölüm en eski döneme karşılık gelmektedir. Bu yerleşmede; sur duvarları basit kuru duvar tekniğinde olup ne kale, ne de buna temel oluşturabilecek çift yüzlü duvar mevcuttur. Bu dönem erken 7.yüzyıldan ve erken 12.yüzyıldan olabilir. Duvar yapısı bu dönem özelliklerini göstermesine rağmen kesin bir tarih verilememesi şehirde arkeolojik kazıların yapılmamasının sonucudur (Lev. 3).
2. Evre olarak gösterilen bölüm Odo de Deuil'in tarifine uymaktadır. Odo'nun 1147'de gördüğü Antiokheia kenti; bu evreyi ve I. Evre'yi kapsayan alandır. Bu devirde kent batıya doğru genişlemiştir (Lev. 3).
3. Evre olarak gösterilen bölümde kent; güneye doğru genişlemiş, çift yüzlü duvarlar, belirli aralıklarla kulelerinşa edilmiş ve bunlar bir hendek aracılığıyla

---

¹¹ Smith ve Ratte' 1996, 22. Bu kaynakta Bizans Dönemi'nde şehrin 60-70 hektar arasında bir alan kapsadığı verilmektedir. Bununla beraber Barnes ve Whittow (1998, 17) şehrin 11.4 hektarlık bölümünü Bizans dönemi Antiokheia'si olarak vermişlerdir. Barnes ve Whittow'un verdiği bilgileri doğru olarak kabul etmekte yarar vardır (1998, s. 17) çünkü Orta ve Geç Bizans Dönemlerinde bölgedeki hiç bir kentin 60-70 hektarlık bir alan kaplamasına imkan yoktur.

koruma altına alınmıştır. Surların çevrelediği alan, çeşitli yapılarla dolmuştur. Şehrin bu evresi Laskarisler dönemine (1206-1259) aittir (Lev. 3).

4. Evre olarak gösterilen küçük kale şehrin en son dönemini içermektedir ve 13. yüzyılın son yıllarına yani Türklerin bölgeyi ele geçirmeye başladığı evreye ait olmalıdır. Yaklaşık 0.2 hektarlık bir bölüm kapsamaktadır ve planda 3. Evre olarak verilmiş alanın yıkılmış duvarlarıyla çevrelenmiştir (Lev. 3).

5.1.2. Tiyatro

Tiyatronun yeri olarak tepenin kuzey ve batı yamaçlarında bulunan oyuklar erken dönem gezginleri tarafından önerilmekle beraber (Buresch, 1894, s. 103.n.1); Smith ve Ratte' burada yapmış oldukları yüzey araştırmasında tiyatro olabilecek çok sayıda yer tespit ettiklerini belirtmektedirler (Tiyatro için bkz: Smith ve Ratte', 1996, s. 24).

5.1.3. Stadion

Hamilton (1842, s. 529-530) tarafından da yeri verilen Stadion (Stadion için bkz: Smith ve Ratte' 1996, s. 23; fig. 15, 17-19); Bizans Dönemi yerleşiminin kuzeydoğusunda, şehrin kurulu olduğu alanla Menderes Ovası düzlüğünün başladığı yerde inşa edilmiştir. Yapının uzunluğu 200 m. olup doğu-batı doğrultusundadır. Stadion'un doğu bitişi açık biçimde kavislidir. Batı bitimi ise görünüşte daha düzdür. Stadion'un güney tarafı doğal eğim üzerine, kuzey tarafı ise bir dizi tonozlu kemerin üzerine inşa edilmiştir. Kemerler moloz taşlarla inşa edilmişlerdir ve 5 m. yüksekliğindedir.

5.1.4. Nekropoller

Antik kentin nekropol alanı olarak Barnes ve Whittow, Hafsa Hatun Türbesi etrafında bulunan alanı vermektedirler (1998, s. 17).

5.1.5. Köprü

Antiokheia kenti, Ephesos-Tralleis-Nysa güzergâhını izleyen yol üzerindedir. Bu yol; Menderes Nehri'ni şehrin yakınlarında bir köprüyle aşmaktaydı (Str., XIII. 4. 15; XIV, 2, 29). M.S. 3.yüzyıldan olan bir sikke üzerinde bu köprünün bir tasviri bulunmaktadır (Lev. 4). Bu sikke üzerinde; altı kemerli ve üzerinde iki heykel bulunan bir köprü temsil edilmiştir ki, gerçek planı da buna yakın olmalıydı (HN, 1911, fig. 303). Bu köprünün, günümüzdeki Ahmetli Köprüsü'nün temelini oluşturan Roma Köprüsü olabilme ihtimalini, söz konusu köprünün Tripolis'e daha yakın olması ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber; daha geç dönemlerde burada kurulmuş olan Demirtaş Köprüsü'nün temellerinin sikke üzerinde tasviri verilmiş olan köprü olma ihtimali vardır (Köprünün yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dinç, 2011)

5.1.6. Hafsa Hatun Türbesi

Şehirde Türk egemenliğinden olan görünürdeki tek yapı; şehrin güney doğudaki en uç noktasında yer alan Aydınoğlu Umur Bey'in kızı olan Hafsa Hatuna ait türbedir (Barnes ve Whittow, 1998, s. 17). Ancak bölgede hiç Türk seramiği

bulunmamıştır (Barnes veWhittow, 1998, s. 17). Hafsa Hatun Türbesi'nde pervaz olarak kullanılan mermer üzerinde yer alan paramyhetik dekrette¹²ise, bölgede yer alan şehirlerin isimleri bulunmaktadır (Buresch, 1894, s. 424-460; Smith ve Ratte', 1996, s. 24)¹³.

5.2.Sikke Darpları

Şehrin farklı dönemlere ait yüzey buluntusu olarak ele geçmiş sikkeleri mevcuttur. Imhoof-Blumer; üzerinde şehrin tanrıçasının taçlı başının yer aldığı ve üzerinde Ναββισ yazısının olduğu, erken M.Ö. II. yüzyıldan bir bronz parayı yayınlamıştır (KM, s. 109, n.9; Laumonier, 1958, s. 474; Cohen, 1995, s. 253). Buradaki lejant, olasılıkla şehrin idarecisinin adıdır (Imhoof-Blumer, *KM*, s. 109). Bu tipe bir başka örnek Babelon tarafından yayınlanmıştır (Babelon, 1898, 2158).

Aydın'da bulunan bir Philippi ve Aleksandros tetradrahmisi de Alabanda'da veya Antiokheia'da basılmışlardır (B.M.C. Caria cviii.).

Kentin M. Ö. 168'den önce sikke bastığı düşünülmemektedir. (B.M.C. Caria; cvii) M.Ö. 168 yılında Roma Senatosu'ndan özgürlüğünü aldığıında, Antiokheia'da tetradrahmi basmaya başlamıştır (HN, 1911, s. 608).

Şehrin bütün otonom sikkeleri üzerinde *Maiandros* figürü mevcuttur (HN,1911, 608, fig. 303).

Kommodus Dönemi'nde (180-192); Aphrodisias ve Laodikeia ad Lykum'la; Severus Alexander Dönemi'nde (222-235) Aphrodisias'la *homonía* sikkeleri mevcuttur. Bunlara Julia Mamaea (222-235) ve Maximus Caesar (236-238) dönemleri de eklenebilir (Franke ve Nolle', 1997, s. 7-8, lev. 4-5).

6. Kentin Antik Dünyadaki Yeri ve Önemi

Şehrin kurulduğu alanın coğrafi konumu ve özellikleri şehrin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Antik dönemde şehrin etrafındaki bitki örtüsü günümüzdekinden çok farklı olmamalıdır. Yukarı Tavas Platosu'nun ve Morsynos Vadisi'nin güney bölgelerindeki yamaçlarda ve Messogis (Aydın) Dağları'nın en yüksek bölümlerinde hala hâkim olan karışık ve Akdeniz Orman Bitki Örtüsü¹⁴ olmasına karşın, Kentin etrafındaki toprak yapısı; vadinin hemen hemen bütününe hakim olan ve Morsynus Nehri'nin getirdiği tortularla oluşmuş allüvyonal topraktır. Bu toprak yapısı içerdiği bol organik maddesiyle tarım için idealdir. Antiokheia kentinin bu bitki, toprak ve iklim özelliklerine bağlı olarak

¹²Ölümden sonra onurlandırma yazıtları

¹³Türbe'nin son derece kötü yapılmış olan restorasyonundan sonra bu yazıt yerinden çıkarılmıştır.

¹⁴Kent ve çevresindeki dağlık alanda görülen günümüzde görülen bitki örtüsü daha çok son dönemde ortaya çıkmıştır. Vadinin güney bölümünde görülen karışık orman tipi ve kurak yaprak dökendeciduous bitki örtüsünün aksine; çam ve selvi ağaçlarının sıkça görüldüğü Akdeniz tipi bitki örtüsü şehir ve çevresine hakimdir. Bu bitki örtüsünde bulunan bitki tipi; çam, köknar, meşe, sedir, ardıç ve akçaağaçtır. Bu bitki örtüsünün hakim olduğu bölgelerde yağış oranı daha fazla olduğu gibi, yazın sıcaklık daha azdır (Marchese, 1976, 50.).

antik dönemdeki ekonomik gelişiminde tarım ürünleri ihracatı önemli bir rol oynamış olmalıdır. En büyük önemli ihraç ürünlerinden biri kuru incirdir. Strabon'a göre kent, antik dünyada kendi adıyla anılan "kuru incir" den bol miktarda üretmektedir. Ayrıca antik kaynaklara girmiş bir diğer tarım ürünüyse yeşil salatalıktır¹⁵.

Antiokheia Antik Dönem'den itibaren çok önemli bir kavşak rolü görmüştür. Dinç'in de naklettiği üzere (2011, s. 114) bazı araştırmacıların "Ticaret Yolu" bazı araştırmacıların ise "Güney Yolu" dedikleri, Miletus ve Ephesus limanlarına gelen malların Anadolu'nun içlerine ulaştırılmasına olanak veren yol üzerinde çok önemli bir geçit olan köprüyü topraklarında barındırmaktadır. Kent, coğrafi konumu itibarıyla hem Ephesos ile Laodikeia Katakekoumen (bu yol için bkz: Dinç, 2011.) arasında uzanan bu ana yolu ve hem de geçiş noktası olan köprüyü kontrol edebilmekte hem de aynı zamanda Morsynos (Dandalaz) Vadisi'nden geçen Aphrodisias-Gordiotheikos-Antiokheia tali yolu üzerinde yer alması sebebiyle Aphrodisias üzerinden Tabae (Tavas) Ovası'na çıkışları denetleyebilmektedir.

Sonuç

Yüzeyde görülen kalıntılarda anıtsal yapılardan sadece Stadion görülmektedir. Ancak Stadion gibi inşa edilmesi çok zahmetli ve pahalı olan bir kamu yapısına sahip olan kentin tiyatro, tapınak, agora ve bazilika gibi büyük kamusal yapılara sahip olmama ihtimali mevcut değildir. Nitekim Barnes ve Whittow Antik Kentin Akropol kısmında gördükleri büyük mermer blokları Hellenistik Dönem'e veya bu alanda Roma Dönemi'nde bir tapınağın varlığına bağladıklarından yukarıda bahsedilmişti (1998, s. 17). Aynı şekilde belirli bir önemi olan Bizans Dönemi sur yapılarına sahip olması, yine çalışmamızda da belirttiğimiz gibi, bir dönem için Bizans Eyalet Merkezi olması, kentin askeri ve sivil önemini yeteri kadar ortaya koymaktadır. Antiokheia'da yapılacak araştırma ve kazılar sonucunda Antik Dönemde önemli bir geçiş noktası olan ama çevresinde bulunan Aphrodisias, Laodikeia, Tripolis ve Nysa gibi güçlü ve zengin kentlerin gölgesinde kalmış olan kentin gerçek yapısı saptanabilecektir. Yine bu çalışmalar sayesinde Geç Roma ve Bizans Dönemi'nde Bizans-Türk sınır hattında yer alması sebebiyle yukarıda da belirtildiği gibi askeri bir karaktere bürünmüş Antiokheia'nın özellikle bir Batı Anadolu örneği olarak bu yanının ortaya çıkarılabileceği, toprak üstünde görülen kalıntıların yardımıyla da açık biçimde söylenebilir. Kentte yapılacak olan düzenli ve sistematik arkeolojik çalışmaların özellikle geç dönem Türk-Bizans ilişkilerinin tarihi hakkında çok önemli kanıtlar sunacağına inanılmaktadır.

¹⁵ Incir için bkz: (Str., XIII. 4. 15, Chandler, 1775, 269, Broughton, 1938, s. 612; Robert, 1937, s. 416 n. 7). Salatalık üretimi için; Thonemann, 2011, s. 9.'dan naklen Karystus'lu Diokles (Van Der Eijk 2000 Basımı) F201; Diokles'in bahsettiği salatalıkların Menderes Antiokheia'sına ait olduğu açıktır. Bölge bugün bile Türkiye'nin en çok salatalık üretilen bölgelerinden biridir.

Kaynakça

Kısaltmalar Listesi

Kısaltmalar Brill's New Pauly, Encyclopaedia of the Ancient World, Classical Tradition, 2006'dan alınmıştır.

Ptol., V 2, 15. ....Ptolemaeus, Geographia

Claudii Ptolemaei Geographia (lib.1-3). (Ed.) K. Müller. Paris 1883.

Claudii Ptolemaei Geographia (lib.4-8). (Ed.) C.F.A. Nobbe I-II. Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966.

Liv., XXXVIII 13, 4.....Livius, Ab urbe condita

Titus Livius (1961) , Ab Urbe Condita, (Ed.). E. T. Page (The Loeb Classical Library), London: Cambridge et al: Harvard University Press.

Str., XII. 4. 15.....Strabon, kitaplar ve bölümleri

Strabo (1917-1932). Geography, I-VIII. (Çev. H. L. Jones)The Loeb Classical Library. London, New York.

Plin, HN.....Plinius maior, Naturalis historia

Pliny (1938-1971) Natural History. H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz, Cambridge, Mass.-London.

Stp. Byz.....Stephanus Byzantius veya Byzantinus, Ethnika

Stephanus Byzantius(1849), Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt (Ed.) Augustus Meineke. Berlin:Berolini :G. Reimeri

Stephanus Byzantinos, Ethnikon Geographical Lexicon on Ancient Cities Peoples Tribes Toponyms. (Ed.) August Meineke. ARE Publications.

Nicetas Chon. ....Nicetas Choniates.

Khoniates, Niketas, Historia. Çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

A.J.A. *American Journal of Archaeology*

B.M.C. Caria: British Museum Catalogue.

HN: Head, B. V. (1911). *Historia Numorum*. Oxford.

JHS: *The Journal of Hellenic Studies*,

SNG: *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland, Sammlung v. Aulock*. 19 vols. Berlin. 1957-1981.

Imhoof-Blumer, KM.: Imhoof-Blümer, F. (1901-1902). *Kleinasiatische Münzen*. Band 1. Wien: Holder.

Anderson, J. G. C. (1897). A summer in Phrygia: I. *JHS*,17, 396-424.

Ayönü, Y. (2015). İslam ve Bizans Kaynaklarına Göre Antiokheia Savaşı. *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-12.

Babelon, E. (1898), *Inventaire de la Collection Waddington*. E. Babelon (Ed.) Revue Numismatique. Paris.

Barnes, H. ve Whittow, M. (1998). Medieval Castles: Antioch on the Maeander. *Anatolian Archaeology*, 4, 17-18.

Bean, G.E. (1976). *Turkey Beyond the Maeander: An Archaeological Guide*, London: Benn

Broughton, T. R. S. (1938). Roman Asia Minor. T.Frank (Ed.). *An Economic Survey of Ancient Rome*, vol. 4, (s. 638). Baltimore.

Buresch, K. (1894). Die griechischen Trostbeschlüsse. *Rheinisches Museum für Philologie (Neue Folge)*, 49, 424-460.

Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Chandler, R. (1775). *Travels in Asia Minor: or an account of a tour made at the expense of the Society of Dilettanti*. Oxford.

Cohen, G.M. (1978). *The Seleucid Colonies*. Weisbaden 1978.

----- (1995). *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and the Asia Minor*, Berkeley: University of California Press

Dinç, R. (2011). Antiokheia ad Maeandrum Yakınlarındaki Roma Köprüsü. Aliye Özkan-Şevket Dönmez (Ed.). *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri/Önder Bilgi'ye Armağan* (ss.111-128). Ankara: Bilgin Kültür Sanat.

Eren, M. (1971), Theodor I. Laskaris 1204-22. ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3, 593-598.

Fellows, C. (1841). *Discoveries in Lycia*. London.

Franke, P.R. ve M.K. Nollé, M. K. (1997). *Die Homonoia-Münzen Kleinasiens und der thrakischen Randgebiete*. Saarbrücken.

Habicht, Chr. (1957). Samische Volksbeschlüsse der Hellenistischen Zeit, *Athenische Mitteilungen*, 72, 152-274.

Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia, With some Account of their Antiquities and Geology* (2 vols.). London.

Laumonier, A. (1958). *Lescultes indigènes en Carie*. Paris: E. de Boccard.

Leake, W. M. (1824). *A Journal of a Tour in Asia Minor, with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country*. London.

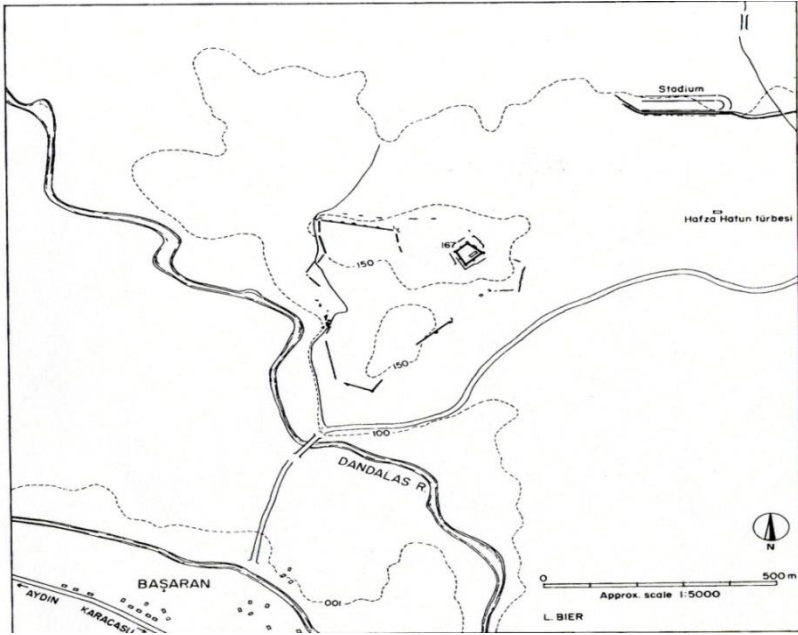
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*. Vols. I, II, Princeton: Princeton University Press.
- Marchese, R. T. (1976). *A History of Urban Organization in Lower Maeander River Valley: Regional Settlement Patterns to the Second Century*. New York.
- Mastrocinque, A. (1979). *La Caria e la Ionia Meridionale in Epoca Ellenistica (323-188 a. C.)*. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- Paton, W. R. (1900). Sites in E.Karia and S.Lydia. *The Journal of Hellenic Studies*.20,57-80.
- Ramsay, W. M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*. London: John Murray.
- Robert, L. (1937). *Études anatoliennes*. Paris.
- Smith R. R. R. ve Ratté C. (1996). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1994. *AJA*, 100, 5-33.
- Thonemann, P. (2011). *The Maeander Valley. A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*. New York: Cambridge University Press.
- Umar, B. (1999). *Karia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*. İstanbul: İnkilab Yayınları.
- Waquet, H. (ed.) (1949) *Eudes de Deuil: la croisade de Louis VII, roi de France. Documents relatifs a l'histoire des croisades*: Paris

Levhalar

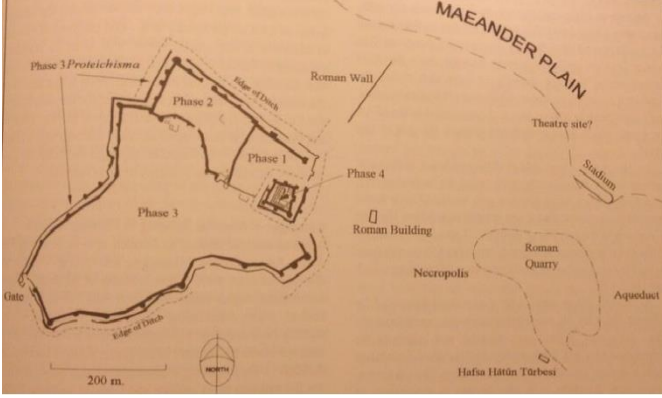
- Lev. 1. Antiokheia ve Çevresi (GoogleMap'dan üretilmiştir).
- Lev. 2. Antiokheia Şehir planı (Smith ve Ratté, 1996, s.21).
- Lev. 3. Antiokheia. Bizans Dönemi Sur Yapıları (Barnes ve Whittow, 1998, s. 17).
- Lev. 4. Antiokheia Sikkeleri

Lev. 1. Antiokheia ad Maeandrum(Googleearth)

Lev. 2. Şehir planı (Smith ve Ratté, 1996, s.21)

Lev. 3. Antiocheia. Bizans Dönemi Sur Yapıları (Barnes ve Whittow, 1998, s. 17).

(Valerianus Dönemi İ.S. 253-260)

(Gallienus Dönemi İ.S. 253-268)

Lev. 4. Üzerinde Köprü'nün stilize edildiği Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri.